

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
2. แนวคิดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน
3. แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและการรวมกลุ่ม
5. ทฤษฎีความต้องการ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอรายละเอียดแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว แล้วจึงจะนำเสนอกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

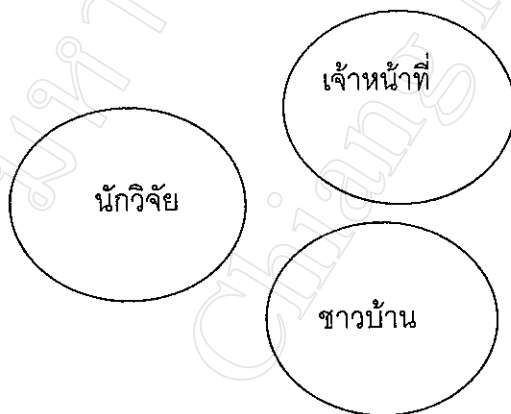
แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

อรอนงค์ ดิเรกบุษราคม และอุทิศ จิตเงิน (2536, หน้า 40-42) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นการวิจัยรูปแบบหนึ่งที่มีการปรับปรุงมาจากงานพัฒนาและงานวิจัยที่ผ่านมาโดยมีเป้าหมายในการทำงานวิจัยให้เกิดปฏิบัติการในชุมชนโดยชุมชนในการแก้ไขปัญหา และเมื่อสิ้นสุดการวิจัยชุมชนยังมีความกระปรี้กระเปร่าเพื่อการแก้ไขปัญหาของตนเองดำรงอยู่ ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ให้คนในชุมชนมีโอกาสสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้ การสะท้อนถึงสิ่งที่ปรารถนาหรือสิ่งที่ปัญหาจากนั้นนำไปสู่การหาวิธีในการแก้ไขปัญหาโดยคนในชุมชน ในขั้นตอนของการวิจัยอาศัยกระบวนการพบปะแลกเปลี่ยนความคิด และวิธีคิดของคนในชุมชนและคนนอกชุมชนที่เป็นเจ้าหน้าที่ที่เป็นนักพัฒนาและนักวิชาการภายใต้การยอมรับข้อจำกัดและการมองผลประโยชน์ร่วมกัน

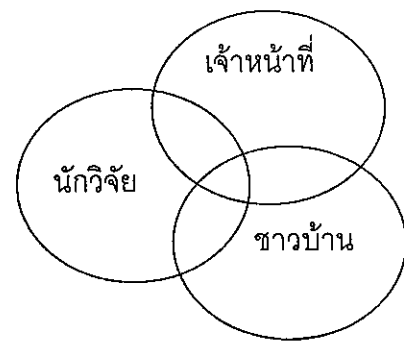
การวิจัยในชุมชนโดยทั่วไปที่ผ่านมา คนในชุมชนหรือชาวบ้านจะมีบทบาทเพียงผู้ให้ข้อมูลตามคำถามที่ผู้วิจัยมีความสนใจเท่านั้นและเมื่อการวิจัยสิ้นสุด ผู้วิจัยเท่านั้นที่ได้เรียนรู้จากการศึกษา แต่ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทุกคนที่เกี่ยวข้องมีฐานะเป็นผู้วิจัยหมด เริ่มตั้งแต่คนในชุมชนที่เป็นชาวบ้าน คนนอกชุมชนที่เป็นเจ้าหน้าที่โดยทุกคนจะ

มีส่วนร่วมตั้งแต่วันที่การวิจัยเริ่มต้นและเมื่อการวิจัยสิ้นสุดทุกคนที่เกี่ยวข้องได้มีการเรียนรู้และได้รับประโยชน์ร่วมกัน

ในการวิจัยแบบ PAR ทุกคนมีความรู้ดีเท่า ๆ กัน แต่อาจจะคนละแง่มุมตามโลกทัศน์ โดยในสวนวิชาการเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ในเรื่องระเบียบวิธีการวิจัยที่มีความสนใจในการพัฒนาชุมชนแต่ไม่ได้มีโอกาสทำงานในชุมชน ซึ่งเรียกว่า นักวิจัย และในสวนเจ้าหน้าที่ที่ได้ปฏิบัติงานใกล้ชิดกับชุมชน มีลักษณะที่สามารถจะสื่อสารและมีความเข้าใจในชุมชนตามทัศนะตนเอง แต่อาจขาดในสวนการจัดระบบความคิด ในสวนของชุมชนมีทั้งผู้นำชุมชนและชาวบ้านที่มีความเข้าใจในสภาพการดำเนินชีวิตของชุมชน อีกทั้งในชุมชนยังอาจมีผู้ทรงความรู้ แต่ยังขาดการแลกเปลี่ยนความคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน หากทั้ง 3 กลุ่มมาร่วมดำเนินการวิจัยจะทำให้สามารถดึงจุดแข็งของแต่ละฝ่ายมาเสริมในส่วนที่ฝ่ายอื่นขาดและสามารถมองหาแนวทางร่วมกันในการแก้ไขปัญหาได้ การวิจัยนี้ถือว่าคนในชุมชนเป็นผู้ที่รู้ดีเท่า ๆ กันกับเจ้าหน้าที่ในการชี้ชัดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติใด ๆ ก็ตาม ที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต จะเห็นว่าทั้ง 3 กลุ่มจะมีบทบาทเท่าเทียมกันในการดำเนินการวิจัย การวิจัยนี้จะเป็นการผสมผสานความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีของนักวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน และความต้องการกับความรอบรู้ของคนในชุมชน

ก่อน PAR

กระบวนการ PAR

จากภาพดังกล่าว วงกลมแต่ละวง คือ โลกทัศน์ หรือวิธีการมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายจะต่างกันไปตามแนวคิดที่ตนยึดถือ หลังจากที่ได้มีการค้นหาปัญหา การวางแผนในการแก้ไขปัญหา การลงมือทำกิจกรรมและสรุป

บทเรียนร่วมกัน ทำให้คนทั้งสามกลุ่มมีวิธีการมองปัญหาและมีความเข้าใจร่วมกันในเรื่องของการพัฒนาและแก้ปัญหา

แนวคิดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

การที่องค์กรชุมชนจะมีความเข้มแข็งพอที่จะต่อสู้กับปัญหาในชุมชนของตนเองได้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าองค์กรชุมชนนั้นจะต้องมีความสามารถในการบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่องและสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อให้สามารถเผชิญกับสภาวะวิกฤติที่อาจเกิดขึ้นได้ในชุมชนของตนเอง การพัฒนาองค์กรชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งนั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงในการก่อตั้งหรือให้กำเนิดองค์กร การกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายร่วมกันให้ชัดเจน ผู้นำต้องมีความรู้ในเรื่องการบริหาร การจัดการ มีความตั้งใจจริง องค์กรชุมชนจำเป็นต้องคิดค้นและพัฒนาให้เกิดทางเลือกในการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลาย มีความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมหนุนเนื่องซึ่งกันและกันในองค์กร และได้รับการพัฒนาทั้งระบบขององค์กรอย่างไม่แยกส่วน รวมทั้งเปิดโอกาสรับการฝึกฝนและอบรมเป็นอีกประเด็นที่สร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สุชาติดา ทวีสิทธิ์ (อ้างใน วันทนีย์ จันทรเอี่ยม, 2543, หน้า 41) ได้ให้ความคิดเห็นว่าองค์กรชุมชนนั้นเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิต มีสภาวะขึ้นลง คือเจริญสูงสุดและเสื่อมสลาย ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าทำอย่างไรจึงจะรักษาองค์กรชุมชนนั้นไว้ เพื่อให้การพัฒนาจากรากแก้วบนพื้นฐานความต้องการของประชาชนนั้นคงอยู่ นักพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาโดยองค์กรชุมชนได้วิเคราะห์ปัจจัยที่จำเป็นที่จะช่วยในการดำรงอยู่อย่างมีประสิทธิภาพไว้ดังนี้

- การให้การศึกษาศึกษาและฝึกอบรมอย่างเจาะลึกและต่อเนื่องแก่องค์กรชุมชน
- การดำเนินกิจกรรมและโครงการอย่างต่อเนื่องและชัดเจน
- กลุ่มทำงานควรมีแรงจูงใจ และมีจิตสำนึกของการเป็นผู้นำและพร้อมจะนำเสนอความต้องการของประชาชนให้รัฐบาลได้รับรู้
- การสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายระหว่างองค์กรชุมชนด้วยตนเอง
- การกำหนดเป้าหมายในอนาคตขององค์กรชุมชนไว้อย่างชัดเจน

องค์กรชุมชนจะต้องดำเนินงานโดยมีเครือข่ายการประสานงานที่มีประสิทธิภาพและร่วมแรงร่วมใจกับองค์กรอื่น ๆ ในสังคม องค์กรชุมชนต้องตื่นตัวอยู่เสมอในการแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสารอันถูกต้อง เป็นประโยชน์ มีคุณค่าต่อชีวิตและสังคม ต้องหมั่นเพิ่มพูนทักษะความรู้ ความสามารถ สะสมประสบการณ์เพื่อหาทางกำหนดและโครงการให้สอดคล้อง

กับการแก้ไขปัญหาให้ได้ ซึ่งกาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 54-59) ได้เสนอตัวชี้วัดของความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนว่าต้องพิจารณาทั้งในมิติเชิงคุณภาพในเรื่องต่อไปนี้

1. องค์กรที่เข้มแข็งต้องมีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้นและมีการสืบทอดสมาชิกใหม่ไปสู่อนาคต ส่วนในมิติเชิงคุณภาพนั้น ก็ต้องดูที่ความสามารถ ทักษะ ความรู้ ความคิดและพลังแห่งศีลธรรม ความรู้ และปัญญาที่จะสามารถคิดค้นหาวิธีการจัดกิจกรรมออกมาอย่างต่อเนื่อง
2. กิจกรรมและผลงานขององค์กรต้องมีลักษณะต่อเนื่อง และสอดคล้องหรือเกื้อกูลกันเป็นตาข่ายสามารถขยายกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากผลงานของตนเองออกไปได้อยู่เสมอ ซึ่งแสดงถึงการเพิ่มศักยภาพในการจัดการขององค์กร
3. ทุนหรือสิ่งของ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติขององค์กรนั้น มีเพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ
4. มีการพึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งขององค์กรอื่นได้หรือมีเครือข่ายอื่นเข้ามาร่วมดำเนินการเพื่อการแลกเปลี่ยนหลายประเภท หลายระดับ
5. กลุ่ม/องค์กรอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกให้การยอมรับมากขึ้นเพียงใดและในแง่มนุโหน ซึ่งเป็นการประเมินโดยใช้เกณฑ์อ้างอิงจากภายนอก (External Reference)

นอกจากนี้ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างใน วันทนีญ์ จันทรเญยม, 2543, หน้า 42) ยังกล่าวไว้ว่า ชุมชนเข้มแข็งนั้น มีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. เป็นชุมชนเรียนรู้ มีความตื่นตัวตลอดเวลา ใวต่อการรับรู้ความเป็นไปของโลกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้ที่จำเป็นทางด้านอาชีพ การเมือง การปกครอง ด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งก่อให้เกิดปัญญาที่จะสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้อย่างยั่งยืน
2. เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง ซึ่งประกอบไปด้วยกิจกรรมสำคัญ 4 ประการ คือ มีการวางแผน การจัดกระบวนการ เพื่อเตรียมคน วัสดุ ทุนการดำเนินการและการลงมือดำเนินการตามแผน ตลอดจนการเรียนรู้จากการประเมินผลเพื่อรักษาความมั่นคงหรือความเข้มแข็งและสร้างความก้าวหน้าให้กับชุมชนตนเอง
3. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ คือ สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน มีความผูกพัน เสียสละเพื่อชุมชนที่มียึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน

4. เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ เป็นลักษณะของความสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ ประชาชนในชุมชนสมัครสมานสามัคคีกันและอยู่ในชุมชนได้โดยไม่ต้องวิตกกังวลเรื่องปัญหาของชุมชน

นอกจากนี้ สีลาภรณ์ นาคพรทพ (2538, หน้า 126) มีข้อสรุปเกี่ยวกับกรอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนว่า องค์กรที่เข้มแข็งโดยทั่วไปจะมีลักษณะดังนี้

1. การนำมิติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีฐานการรวมตัวทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดโยงให้สามารถสร้างองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพได้

2. ประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา
3. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้
4. การจัดการกลุ่ม
5. ผู้นำได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน
6. การกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างยุติธรรม
7. ได้รับการยอมรับนับถือจากองค์กรภายนอก
8. การขยายผล/ขยายกิจกรรม/ขยายเครือข่าย

ทำนองเดียวกันกับประเวศ วะสี (อ้างใน วันทนีย์ จันทร์เอี่ยม, 2543, หน้า 43) กล่าวว่า ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนนั้นอยู่ที่ความมีลักษณะร่วมกันภายในชุมชน คือ

1. มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน
2. มีความเชื่ออาทรต่อกัน
3. มีการกระทำร่วมกัน
4. มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำนั้น ๆ
5. ความมีจิตวิญญาณในชุมชน
6. มีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้นในชุมชน
7. มีการจัดการในองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ลักษณะความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนในแง่มุมต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยมองเห็นว่า การพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนผู้สูงอายุให้เป็นไปตามความคาดหวังและความต้องการแล้ว ชุมชนจะต้องมีลักษณะ ดังนี้

1. ชุมชนมีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นอย่างแน่นแฟ้น ในทางกายภาพหรือรูปธรรม คือ สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวม

2. ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งพิงตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อการยังชีพพื้นฐานของครอบครัวตนเอง

3. ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้และกลไกภายในของชุมชน กำหนดแนวทางของการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยความร่วมมือภายในชุมชนเป็นหลัก

4. ชุมชนพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ สร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่าง ๆ ทั้งเศรษฐกิจ การบริหารจัดการ การปกครอง วัฒนธรรมและ เทคโนโลยี มีผลให้ชุมชนมีความรู้และความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง

ในการวิจัย ผู้วิจัยยึดแนวคิดของกาญจนา แก้วเทพ (2540, หน้า 54 – 59) เป็นหลักในการพัฒนาชมรมผู้สูงอายุให้มีความเข้มแข็ง

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

ได้มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานการศึกษาและพัฒนาไว้หลายความหมาย ตามพื้นฐานแนวคิดของแต่ละคนได้แก่ การมีส่วนร่วม หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ทำทุกอย่าง ไม่ใช่การเข้าไปกำหนดแล้วให้ประชาชนเข้ามาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่คิดค้นขึ้นมาเอง อคิน รพีพัฒน์ (2527, หน้า 41) ส่วนแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของเสน่ห์ จามริก (2524, หน้า 20) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่ายและยังอาจเป็นการฟื้นฟูพื้นฐานความมั่นคงสำหรับวิวัฒนาการไปสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่นได้ นอกจากนี้ ชินรัตน์ สมสืบ (2539, หน้า 49) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมไม่ควรใช้การบังคับหรือก่อตั้งโดยรัฐ แต่ต้องเกิดจากการตระหนักและตัดสินใจของชาวบ้านเอง รัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุนและสร้างปัจจัยต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยให้เกิดการมีส่วนร่วม เช่น นโยบาย แผนงาน กฎหมายและระเบียบต่าง ๆ รวมทั้งสื่อที่สร้างความเข้าใจแก่ประชาชน การเปลี่ยนแปลงของคนในสังคมทุกระดับให้มีความสัมพันธ์ช่วยเหลือกัน และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นต้องเป็นไปตามแนวทางที่วัฒนธรรมชุมชนต้องการ มุ่งสู่ความเป็นปึกแผ่นของสังคมที่ทุกคนมีเจตจำนงร่วมกันในที่สุด

จากความหมายและทัศนะแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การกระจายอำนาจและให้โอกาสและความสำคัญกับประชาชนได้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษาและพัฒนาทุกขั้นตอนเริ่ม

ตั้งแต่ ร่วมกำหนดปัญหาในชุมชน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการวางแผน แก้ไขปัญหาร่วมกัน ลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน ติดตามและประเมินผลในทุกขั้นตอนของงานการศึกษา และพัฒนาตลอดจนมีความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของสิ่งนั้น ๆ ด้วย

ในการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ ในกระบวนการวิจัย นั้น บุคคลในชุมชนต้องเข้ามามีบทบาทในทุกขั้นตอนของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) โดยเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมกำหนดปัญหา ตัดสินใจร่วมกันในการวางแผน แก้ไขปัญหา ลงมือแก้ปัญหาร่วมกันซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบความเชื่อ ทศนคติและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสำคัญ

อดิน รพีพัฒน์ (2531, หน้า 49-50) ได้แบ่งระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาเป็น 5 ระดับด้วยกัน คือ

1. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา พิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา
3. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการแก้ปัญหา
4. ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
5. ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมพัฒนา

พัชนี นาถประชาและคณะ (อ้างใน อารีย์ บันโพธิ์, 2539, หน้า 11) ได้กล่าวว่า ความเชื่อพื้นฐานของการทำงานแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. เชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพ
2. เชื่อว่าประสบการณ์ชีวิตมีคุณค่า
3. เชื่อว่าการทำงานกลุ่มดีกว่าทำงานเดี่ยว
4. เชื่อว่าการเรียนรู้ได้จากการพิจารณาไตร่ตรองหาบทเรียนจากประสบการณ์จริง
5. เชื่อว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นจากทุกฝ่ายที่มีส่วนร่วม
6. เชื่อว่าการเรียนรู้นำไปสู่การปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้ที่ช่วยให้ความคิดและความรู้สึกตรงกัน
7. เชื่อว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ต้องมีความสมดุลทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง

งานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนมาใช้ในการศึกษาและการพัฒนาชมรมผู้สูงอายุใน 4 กระบวนการ ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ การวางแผนเพื่อแก้ปัญหา การดำเนินการ และการสรุปทบทวนในการพัฒนาชมรมผู้สูงอายุ

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและการรวมกลุ่ม

มนุษย์ทุกคนที่ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ในการตอบสนองความต้องการและไม่อาจอยู่ลำพังเพียงคนเดียวได้ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม โดยมีครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่มนุษย์อยู่ร่วมกันและมีการรวมกลุ่มขยายวงกว้างออกไป ตามแต่โอกาส ภัย และสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อน กลุ่มกิจกรรมหรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ และได้มีผู้ให้ความหมายของการรวมกลุ่มไว้หลายท่าน เช่น

สุพัตรา สุภาพ (2541, หน้า 11) ให้คำจำกัดความคำว่า กลุ่มหรือกลุ่มทางสังคม ประกอบด้วยปัจเจกชนที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอและคนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันจะมีความรู้สึกร่วมกันเป็นพวกเดียวกัน โดยที่ขนาดของกลุ่มจะมีผลต่อความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม กลุ่มขนาดเล็ก เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อนและกลุ่มเพื่อนบ้านจะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กลุ่มขนาดใหญ่ ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนมากขึ้นและมีความสัมพันธ์แบบเป็นทางการ ไม่ใกล้ชิดสนิทสนม เช่น ชุมชนเมือง

กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 61) พูดถึงการรวมกลุ่มเป็นองค์กรว่า การสังกัดกลุ่มหรือองค์กรเดียวกันนั้นบุคคลทุกคนในกลุ่มนั้นจะเข้าร่วมในทุกอย่างพร้อมกันหมด อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน รับผิดชอบทรัพยากรร่วมกันในช่วงเวลาตราบเท่าที่ยังเป็นสมาชิกอยู่

นอกจากนี้ พัทธยา สายหนู (2517, หน้า 91) ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับกลุ่มว่า กลุ่มคนมี 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ กลุ่มบังคับและกลุ่มสมัครใจ กลุ่มบังคับเป็นกลุ่มทางชาติกำเนิด เชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและสถาบัน สมาชิกไม่มีโอกาสเลือกสังกัดเพราะสังคมเป็นผู้กำหนดให้เอง ส่วนกลุ่มสมัครใจจะเป็นกลุ่มที่สมาชิกเลือกเข้ากลุ่มตามความสมัครใจ เช่น กลุ่มเพื่อน สโมสร สมาคม กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ

ส่วนเลวี พงศ์พิศ (2536, หน้า 33) ได้อธิบายถึงการรวมกลุ่ม คือ การรวมกลุ่มเกิดขึ้นจากการปรับตัวของชุมชนเพื่อต่อสู้กับการถูกเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกชุมชน โดยหันมารวมกลุ่มเพื่อดูแลทรัพยากรในชุมชน เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มสับปะรด และกลุ่มกระเทียม

จากการศึกษาของปรีชา อุยตระกูล (2533, หน้า 14) พบว่าเงื่อนไขการรวมกลุ่มมีทั้งเงื่อนไขภายในชุมชนและเงื่อนไขภายนอกชุมชน

- เจ็อนไขภายในชุมชนส่วนมากจะเป็นเรื่องของความขัดแย้งในชุมชน ซึ่งเกิดจากการแบ่งสรรปันส่วนทรัพยากรในชุมชน หรือมีบางกลุ่มเอารัดเอาเปรียบอีกส่วนหนึ่งที่มีอำนาจน้อยกว่าจึงเกิดการรวมกลุ่มเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่มของชาวเรือประมงภาคใต้ เพื่อหาซื้อน้ำมันและเครื่องจักร

- ส่วนเจ็อนไขภายนอกชุมชนจะรวมถึงการกดขี่ขูดรีดจากผู้ได้เปรียบทางเศรษฐกิจภายนอกชุมชน ซึ่งได้แก่พ่อค้าคนกลาง ผู้มีฐานะในเมืองที่เอาเปรียบชาวเขา ชาวไร่ ด้วยการคิดดอกเบี้ยการกู้ยืมที่สูง ชาวนา ชาวไร่ จึงรวมกลุ่มเพื่อซื้อสินค้าราคาถูกและตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อกู้ยืมกันเองในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ ตั้งกองทุนปุ๋ย กองทุนยา เป็นต้น

การแก้ปัญหาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมจะต้องดำเนินการในรูปของกลุ่ม/องค์กรเพราะจะทำให้เกิดพลังและพลังกลุ่มจะต้องเกิดจากกระบวนการกลุ่มที่ดี โดยเฉพาะการแบ่งปันความรู้ประสบการณ์และการกระทำร่วมกันอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ในการดำเนินการผู้วิจัยจะสังเกตกระบวนการกลุ่มและช่วยเหลือให้สมาชิกสามารถมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และอย่างเสมอภาค

ทฤษฎีความต้องการ

Maslow (อ้างในเดชา เสงเมือง, 2539, หน้า 19) ได้จำแนกความต้องการของมนุษย์จากความต้องการพื้นฐานไปจนถึงความต้องการสูงสุด ไว้ 5 ชั้น จากชั้นต่ำไปสูง ซึ่งกล่าวโดยสรุปมีดังนี้

1. ความต้องการทางร่างกายเป็นความต้องการในด้านปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค
2. ความต้องการความปลอดภัย เป็นความต้องการที่จะได้รับความคุ้มครองในเรื่องอันตรายและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
3. ความต้องการความรักเป็นความต้องการที่จะได้รับความรักจากบุคคลที่เกี่ยวข้องและสังคม โดยรวมถึงความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมต่าง ๆ ด้วย
4. ความต้องการการยกย่องนับถือจากบุคคลอื่น เป็นความต้องการขั้นสูงของบุคคลที่ต้องการเกียรติ ชื่อเสียง การเคารพ การยกย่องจากบุคคลอื่นอันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง
5. ความต้องการเป็นตัวของตัวเอง เป็นความต้องการขั้นสูงสุดของบุคคลที่มีลักษณะอันเด่นชัดของตนเอง มีศักยภาพและสามารถดำเนินชีวิตบรรลุเป้าหมายตามที่ปรารถนา

ในด้านความต้องการของผู้สูงอายุนั้น กุลยา ตันติผลาชีวะ (2522, หน้า 42-44) ได้กล่าวว่าผู้สูงอายุมีความต้องการพื้นฐานเช่นเดียวกับคนวัยอื่น ต้องการความรักความอบอุ่น การเอาใจใส่ ความเป็นอยู่ที่สุขสบาย ความปลอดภัยและความเป็นอิสระ การเปลี่ยนแปลงความต้องการจะไม่ใช่ไปอย่างรวดเร็วในทันที เพียงแต่จะมีมากขึ้นในภาวะความต้องการและต้องการให้คงสภาพอย่างเดิมนั้นอยู่แล้ว

ความมั่นคงทางสังคม ผู้สูงอายุต้องการการยอมรับ การดูแลเอาใจใส่จากสังคม มีอิสระในการตัดสินใจ ชอบแสดงความเป็นเจ้าของและเป็นสมาชิกคนหนึ่งๆ ของสังคม ปฏิบัติต่อภาวะทางสังคมจะมีผลต่อผู้สูงอายุ 40 – 65 ปี เป็นอันมาก เพราะเป็นระยะที่คนเรารู้สึกว่าตัวเองกำลังเดินถอยห่างออกจากสังคม ความสามารถและการยอมรับจากสังคมลดลง ในที่สุดเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุจะคิดว่าตนเองไม่เป็นประโยชน์ต่อสังคม สังคมทอดทิ้ง ภาวะนี้ทำให้ผู้สูงอายุเริ่มมองสังคมไปในทางลบ ผู้สูงอายุจึงมักเกิดความคับข้องใจและอารมณ์เสียได้ง่าย

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นแรงขับทางธรรมชาติที่ทำให้คนต้องขวนขวายหาเลี้ยงชีพ แม้ในกลุ่มชนที่มีฐานะเศรษฐกิจดีก็ตาม ปัญหาการแสดงออกจะแตกต่างกันต่อเมื่อเข้าสู่วัย 65 ปี ล่วงเลยไปแล้ว ในผู้มีรายได้ต่ำ พฤติกรรมแสดงออกจะไปในทางเศร้าสร้อย น้อยเนื้อต่ำใจ คิดมาก และรู้สึกเป็นปมด้อยในตนเอง ส่วนผู้มีฐานะดีอาจได้รับการเลี้ยงดูที่เหมาะสม แต่ก็มีความหวงสิ่งของและสมบัติ ซึ่งคิดว่าตนเองยังเป็นเจ้าของอยู่ทั้งนี้เพื่อเป็นการแสดงความสามารถทางเศรษฐกิจให้แก่ครอบครัวเห็น แต่ไม่ขวนขวายให้มีมากขึ้น

ความมั่นคงทางอารมณ์ ความมั่นคงทางอารมณ์ของผู้สูงอายุจะอยู่ในระดับต่ำ ควบคุมอารมณ์ได้น้อย มีความกลัว ความวิตกกังวลและเกิดความรำเหวได้ง่าย มีความหึงหวงในสิ่งที่ตนรักและแสดงออกอย่างเห็นได้ชัด ความกดดันทางจิตใจดังกล่าวมีผลทำให้ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมแสดงออกแตกต่างกันตามระดับอายุ ทั้งนี้เพื่อหาความสงบทางจิตใจในขณะมีอารมณ์ของความคับข้องใจ การแสดงอารมณ์จะมีลักษณะต่าง ๆ สถาบันทางฆราวาสวิทยาลัยไอโอโบรา ได้กล่าวถึงความต้องการทางด้านจิตใจของคนสูงอายุตามความคิดของ คลาร์ก (Clark) เกี่ยวกับอารมณ์ไว้ดังนี้

1. ต้องการทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม
2. ต้องการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องหรือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
3. ต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์หรือเกิดความพึงพอใจแก่ตนทุกวิถีทาง
4. ต้องการเข้าร่วมสนุกกับเพื่อนตามปกติ
5. ต้องการการยอมรับนับถือ

6. ต้องการการแสดงผลในผลสำเร็จของตนเอง
7. ต้องการการดูแลและป้องกันสุขภาพที่ดี
8. ต้องการการดูแลทางด้านจิตใจที่ดี
9. ต้องการครอบครัวที่อบอุ่น
10. ต้องการความสงบทางจิตใจ

ความต้องการดังกล่าวเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลซึ่งจะได้รับการตอบสนองได้ดี เมื่อผู้สูงอายุมีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่ม/องค์กร การตั้งชมรมผู้สูงอายุก็เพื่อสนองความต้องการของผู้สูงอายุ และช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถร่วมกันคิดและทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันได้ และพัฒนาชมรมให้ก้าวหน้าต่อไปได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุไว้ในหลายประเด็นที่น่าสนใจ และ เกี่ยวข้องกับการวิจัยดังนี้

ในด้านกิจกรรม เหมิกา ยามะรัตน์ (2537) ได้ทำการศึกษากฎหมายข้าราชการบำนาญ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พบว่า คนชราส่วนใหญ่ยังมีระดับกิจกรรมสูงมีบทบาทในการทำงานและมีส่วนร่วมทางสังคมสูง เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์ สุรีย์ บุญญานุพงศ์ และสมศักดิ์ จันทะ (2533) ได้ศึกษาชีวิตคนชราในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า คนชรามีความพึงพอใจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่เหมือนกัน ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะจัดให้คนชราควรมีหลาย ๆ ด้าน นอกจากนี้ คนชราแต่ละกลุ่มยังมีปัญหาที่แตกต่างกันอีกด้วย การบริการต่าง ๆ ที่จัดให้คนชราจึงควรครอบคลุมหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านสุขภาพอนามัย จิตใจ การส่งเสริมอาชีพ การให้การศึกษาดูงานอื่น ๆ ศิริวรรณ ศิริบุญ และมาลินี วงษ์สิทธิ์ (2535) ได้ศึกษา ข้อเท็จจริงและทัศนคติของผู้สูงอายุและคนหนุ่มสาวในกรุงเทพฯ ต่อบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมของผู้สูงอายุ พบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุส่วนใหญ่เป็นการเข้าร่วมกิจกรรมแบบสมัครใจโดยไม่ได้คำนึงว่าตนจะเป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรมที่จะได้สิทธิพิเศษอื่นใดหรือไม่ นอกจากนี้ จารุวรรณ ศรีสว่าง (2532) ได้ศึกษาเรื่อง กิจกรรมและความคาดหวังของข้าราชการเกษียณอายุในประเทศไทย พบว่า ภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมมีหลายตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับความต้องการเข้าร่วมทำกิจกรรมที่คาดหวังว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมกรณีการเข้าร่วมเป็นสมาชิกสมาคมหรือกลุ่ม และกรณีการทำงานที่เพิ่มรายได้ ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส หน้าที่การทำงานครั้งสุดท้าย ตำแหน่งระดับชั้น สุขภาพ

ในด้านบทบาท เพชรา สุนทรโทก (2529) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของผู้สูงอายุในสังคมไทยตามการรับรู้ของเยาวชนและผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้สูงอายุมองว่า ตนเองมีบทบาทสำคัญต่อครอบครัวโดยการเป็นผู้อบรมสั่งสอน ให้คำปรึกษา และถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตให้แก่บุตรหลานในครอบครัว และมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนในด้านการเป็นผู้นำในการถ่ายทอดความรู้และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการจัดพิธีกรรมตามประเพณีและศาสนา และนิศา ชูโต (2525) ได้ศึกษาเรื่อง คนชราไทย พบว่า ผู้สูงอายุมีบทบาทในกิจกรรมทางสังคมน้อยมากกิจกรรมที่ผู้สูงอายุเข้าไปมีบทบาทร่วมด้วย ได้แก่ กิจกรรมทางศาสนา

ในด้านปัญหา ดุชนิ สุนทรปริยาศรี (2519) ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหาและชุมพวงของผู้สูงอายุ พบว่า ผู้สูงอายุต้องการที่จะช่วยเหลือและทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุที่มีระดับการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างมั่นคง ซึ่งจะเป็นชุมพวงที่ดีในการทำประโยชน์ให้กับสังคมได้และถ้ามีการรวมกลุ่มผู้สูงอายุเป็นศูนย์อาสาสมัครผู้สูงอายุ ก็จะทำให้ผู้สูงอายุเป็นชุมพวงในการช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ในด้านความสัมพันธ์ Dusit Duangsa et.al (2000) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็ก/เยาวชนในชุมชนภาคเหนือ พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็ก/เยาวชนมีลักษณะต่างคนต่างพึ่งพาอาศัยกัน ต่างฝ่ายต่างพยายามตอบสนองความต้องการของกันและกัน โดยเฉพาะกรณีของครอบครัวที่มีปัญหาการย้ายถิ่น สารเสพติด หรือเอดส์ที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องรับภาระในการดูแลหลานในทุก ๆ ด้าน ในขณะที่ต้องดูแลตนเองด้วยเนื่องจากไม่มีลูกคอยดูแล ผู้สูงอายุจึงเป็นตาข่ายรองรับทางสังคมที่ดีสำหรับเด็กและเยาวชน แต่มีช่องว่างระหว่างวัยและช่องว่างการสื่อสารทำความเข้าใจกันค่อนข้างสูง รวมทั้งความคาดหวังที่ไม่สอดคล้องกัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนสองวัยนี้ไม่ราบรื่นและใกล้ชิดกันเท่าที่ควร และมีความจำเป็นที่หลาย ๆ ฝ่ายจะต้องช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็ก/เยาวชนให้มากยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกัน มาลี วิจารณ์านนท์ (2544) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กในชุมชนภาคเหนือ พบว่า สาเหตุที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ การเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัญหาเอดส์และยาเสพติด ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมในระดับมหภาคที่มีผลกระทบถึงชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ประเพณีรวมถึงการเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่เป็นครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยปู่ย่าตายายกับเด็ก โดยไม่มีพ่อแม่อาศัยอยู่ด้วย ทำให้เด็กที่ขาดพ่อแม่กลายเป็นเด็กมีปัญหาขาดความอบอุ่นทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ในด้านการมีส่วนร่วม ละมัย นิยมในธรรม (2537) ได้ศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดบริการผู้สูงอายุของชมรมผู้สูงอายุในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่า สมาชิกชมรมผู้สูงอายุได้เสนอแนะแนวทางในการพัฒนากิจกรรมชมรมผู้สูงอายุด้านบริการ ได้แก่ การจัดตรวจสุขภาพอย่างง่าย การจัดกิจกรรมออกกำลังกาย การเลี้ยงอาหาร การจัดกิจกรรมนันทนาการ การจัดทัศนศึกษา การพัฒนากิจกรรมเสริมรายได้ การอบรมศีลธรรม บริการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีปัญหา การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อย การส่งเสริมสัมพันธภาพในครอบครัวและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน รวมทั้งการจัดทำข่าวสารสำหรับผู้สูงอายุ สำหรับด้านการบริหารจัดการนั้นได้เสนอแนะในเรื่องการจัดกิจกรรมให้บ่อยขึ้น การพัฒนาการจัดหาทุน การระดมความคิดเห็นและกำลังช่วยกันทำงาน การเปิดโอกาสให้สมาชิกได้แสดงความสามารถอย่างทั่วถึง การสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองและให้เกียรติกัน การประสานงานสาธารณสุขมูลฐาน และงานพัฒนาชุมชน การประสานองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการปรับปรุงระเบียบชมรมให้เป็นประโยชน์มากขึ้น และการทำงานกันอย่างเป็นระบบเปิดเผยและตรวจสอบได้ ในเรื่องการพัฒนาการจัดบริการได้เสนอแนะในการจัดให้พบแพทย์ได้สะดวกขึ้น การจัดอุปกรณ์ช่วยเหลือสำหรับผู้สูงอายุ การจ่ายยาให้มีชนิดและจำนวนที่เหมาะสม การปรับปรุงบริการน้ำดื่มให้ถูกสุขลักษณะ การให้สมาชิกชมรมมีส่วนร่วมในการบริการอื่น ๆ การจัดให้มีบริเวณฝึกกายบริหารและกายภาพบำบัดที่เหมาะสม การประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึงก่อนออกหน่วยเคลื่อนที่ สำหรับปัญหาอุปสรรคในการเข้ามีส่วนร่วมจัดบริการผู้สูงอายุ ได้แก่ สถานที่คับแคบและอยู่สูง คนมาประชุมมากเกินไป ปัญหาสุขภาพไม่แข็งแรง การมีภาระครอบครัวและภาระงาน ลูกหลานเป็นห่วง เวลาประชุมตรงกับนัดที่โรงพยาบาล การเดินทางไกล รายได้น้อย การไม่ให้เกียรติกัน ความรู้สึกอึดอัดและเกรงใจและการไม่สามัคคีกัน

ในด้านการรวมกลุ่ม ผ่องผิว หิรัญรังสิต (2539) ได้ศึกษา การรวมกลุ่มของสตรีในชนบท พบว่า การรวมกลุ่มสตรีในชนบทเกิดขึ้น 2 ลักษณะ คือ เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีลักษณะค่อย ๆ รวมตัวกัน กิจกรรมที่เกิดขึ้นสมาชิกร่วมกันคิดเอง ขยายตัวจากกลุ่มเล็กเป็นกลุ่มใหญ่ วัตถุประสงค์ไม่ชัดเจน กิจกรรมเป็นไปตามความสมัครใจ การดำเนินงานขึ้นกับการไว้วางใจกัน ความคุ้นเคยกัน มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ กลุ่มที่เกิดจากการตั้งของราชการเกิดจากนโยบายและวัตถุประสงค์ของราชการ กิจกรรมตอบสนองเป้าหมายของทางการ การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มเข้าไปด้วยความเกรงใจ ผู้นำมีส่วนผลักดันให้สมาชิกเข้ากลุ่ม ความสัมพันธ์กลุ่มไม่เหนียวแน่น ดำรงค์ องคเส (2540) ได้ศึกษาการรวมกลุ่มของสตรีกับการพัฒนาในชุมชนชนบท พบว่า การรวมกลุ่มของสตรีเกิดจากรากฐานความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ ทำให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือกัน การรวมกลุ่มของสตรีมี 2 ลักษณะ คือ การรวม

กลุ่มแบบไม่เป็นทางการเป็นกลุ่มแบบดั้งเดิมช่วยเหลือกันภายใต้ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน และการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการเกิดจากนโยบายของรัฐ โดยรัฐให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ เงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จคือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคน พบว่า การรวมกลุ่มทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตของสมาชิก สมพันธ์ เตชะอธิก วิเชียร แสงโชติ มานะ นาคำ และอกนิษฐ์ ป้องภัย (2540) ได้ศึกษา การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน 9 องค์กร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า องค์กรมีจุดเด่นร่วมกัน คือ มีผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงาน มีกิจกรรมที่แก้ปัญหาได้จริงและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ มีกิจกรรมธุรกิจชุมชน และเป็นพื้นที่ฐานและขยายผลสู่องค์กรชาวบ้านอื่น ๆ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลการก่อตั้ง การดำเนินงาน การมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุ การดำเนินงานที่ผ่านมา การสรุปบทเรียนที่นำไปสู่การวางแผนและการดำเนินงาน โดยใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องได้แก่ กลุ่ม/องค์กรในชุมชน ผู้นำชุมชน สมาชิกของชมรมผู้สูงอายุ ตลอดจนการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ ฯลฯ โดยผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดได้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาแนวทางการพัฒนาและการส่งเสริมรูปแบบการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุที่ตรงกับความต้องการของตนโดยผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ตัดสินใจ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือ PAR มาเป็นกรอบในการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มผู้สูงอายุ ดังแผนภูมิกรอบแนวคิดในการวิจัยดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

